

วัดในบริบทของสังคมไทยในอดีต ปัจจุบัน และ อนาคต

* อาคม เดชทองคำ

ความนำ

วัดเป็นองค์ประกอบหนึ่งของสถาบันศาสนา พุทธศาสนาเป็นสถาบันหนึ่งที่สำคัญในสังคมไทยไม่ยิ่งหย่อนไปกว่าสถาบันชาติ และสถาบันพระมหากษัตริย์ โดยมีบทบาทในฐานะเป็นผู้กำหนด สรรค์สร้างความเจริญก้าวหน้าและความมั่นคงให้กับสังคมไทยที่ต่อเนื่องยาวนาน นานจนกระทั่งวัดไทยในอดีตได้ถูกกำหนดโดยผลึกทางความคิดว่าเป็น “สถาบันอเนกประสงค์” กล่าวคือ วัดเป็นสถานที่ที่มีความหลากหลายในบทบาท เช่น วัดเป็นสถานศึกษา โรงพยาบาล ศาลสถิตยุติธรรม สถานสงเคราะห์เด็กและคนชรา ที่พักพิงของคนเดินทาง แหล่งบริการสวัสดิการชุมชน เป็นต้น

* อาจารย์อาคม เดชทองคำ อาจารย์ประจำภาควิชาสังคมวิทยา
คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ สถาบันราชภัฏนครศรีธรรมราช

แต่อย่างไรก็ตาม เมื่อสภาพเศรษฐกิจ สังคมและการเมืองไทยได้เปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็ว ดังที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน และกำลังจะเป็นไปในอนาคต ได้ส่งผลให้วัดซึ่งเคยเป็นบริบทหนึ่งของสังคมไทยในอดีต กำลังจะแยกส่วนเป็นองค์กระอิสระ กลายฐานะเป็นพุทธพาณิชย์ที่ไม่ยิ่งหย่อนไปกว่ากิจกรรมการค้าของคฤหัสถ์ ทั้งนี้ดูเหมือนจะเป็นพฤติกรรมของหลักพระสงฆ์ ดังเช่นกรณีของพระนิกร พระยันตระ พระภาวนาพุทโธ และพระสงฆ์รูปอื่น ๆ อีกมาก ที่ยังไม่ปรากฏเป็นข่าวทางสื่อมวลชน ด้วยเหตุผลดังกล่าว จึงเป็นแรงบันดาลใจให้ผู้เขียนต้องวิเคราะห์ในเชิงเปรียบเทียบเกี่ยวกับสถานภาพและบทบาทของวัดและพระสงฆ์ ในฐานะที่เป็นบริบทหนึ่งของสังคมไทยในอดีต ปัจจุบัน และอนาคต ภายใต้อิทธิพลประเด็นสำคัญดังต่อไปนี้เท่านั้น

1. สถานภาพและบทบาทของวัดไทยในอดีต
2. สาเหตุของการเปลี่ยนแปลงด้านสถานภาพและบทบาทของวัดไทย
3. ผลกระทบและสืบเนื่องจากบทบาทของวัดไทยในปัจจุบันและอนาคต
4. แนวโน้มและทางออกของวัดไทยในปัจจุบันและอนาคต
5. บทสรุป

1. สถานภาพและบทบาทของวัดไทยในอดีต

ศาสนาพุทธและศาสนาพราหมณ์ ได้แพร่กระจายเข้าสู่สยามประเทศมาเป็นเวลาช้านาน นานจนกระทั่งศาสนาทั้งสองศาสนาได้มีอิทธิพลต่อความคิด ความเชื่อ ค่านิยม และแบบแผนการดำรงชีวิตของคนไทยอย่างกว้างขวาง คนไทยส่วนใหญ่มีความผูกพันกับวัดในฐานะที่เป็นบริบทหนึ่งของชีวิต เพราะคนไทยกับวัดมีความเกี่ยวดูลงกันและกันในหลายลักษณะ จนวัดได้รับการยกย่องให้เป็น “สถาบันอเนกประสงค์” เลยกี่เดียว สถานภาพและบทบาทอันสูงส่งของวัดไทยในอดีตที่อ้างถึงในเบื้องต้น จำแนกในรายละเอียดได้ดังนี้

1.1 วัดในฐานะที่เป็นสถานศึกษา

สังคมไทยในอดีตมีข้อจำกัดในด้านการจัดการศึกษา กล่าวคือ การจัดการศึกษาของไทยในอดีตถูกจำกัดอยู่ในกลุ่มคนเพียงบางกลุ่ม ซึ่งได้แก่

กลุ่มราชินิกุลเป็นหลัก ในขณะที่คนส่วนใหญ่ในขณะนั้นได้รับการตอบสนองจากภาครัฐน้อยมาก เนื่องจากขาดแคลนครู สถานที่ และงบประมาณ ทางออกของสังคมไทยในขณะนั้นก็คือ วัด เพราะวัดมีสถานที่ มีบุคลากรคือ พระสงฆ์ที่ทรงภูมิปัญญาในท้องถิ่น ดังนั้น ผู้ปกครองที่ต้องการให้ลูกบุตรได้ศึกษาเล่าเรียนจึงต้องส่งลูกไปบวชที่วัด จนเป็นที่กล่าวขานกันในเวลาต่อมาว่า ชายไทยถ้าจะมีครอบครัวต้อง “บวชเรียนเสียก่อน” อธิบายความได้ว่าเมื่อบวช นอกจากจะได้เรียนรู้ทางธรรมแล้ว ยังมีโอกาสในการเรียนทางโลกอีกด้วย การได้มีโอกาสเรียนของชายไทยในอดีตย่อมหมายถึงการเติมเต็มความเป็นคนและควมมีวุฒิภาวะอย่างสมบูรณ์ บทบาทของวัดดังกล่าวข้างต้น ทำให้วัดบางวัดได้รับการยกย่องให้เป็นมหาวิทยาลัยแห่งแรกของไทย ดังเช่นวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม เป็นต้น

1.2 วัดในฐานะเป็นสถานพยาบาล

ด้วยเหตุผลเดียวกันกับการจัดการศึกษาของสังคมไทยในอดีต ได้ทำให้วัดต้องเป็นสถานพยาบาลไปโดยปริยาย ทั้งนี้เพราะรัฐไม่สามารถผลิตแพทย์ผู้เชี่ยวชาญเฉพาะทางมาสนองความต้องการของสังคมในขณะนั้นได้ ฉะนั้นไม่ว่าผู้คนในสังคมจะมีอาการป่วยทางจิตหรือทางกาย ก็จะต้องเป็นภาระหน้าที่ของวัดที่จะต้องเกื้อกูลต่อสังคมไทยในขณะนั้น กล่าวคือ ไม่ว่าคนจะเป็นโรคจิตลจริต ตกเลือดหลังคลอดบุตร กระดูกหัก ทุพพลภาพ ฯลฯ เหล่านี้ล้วนแล้วแต่ต้องอาศัยยาสมุนไพร ซึ่งพระในวัดอีกเช่นเคยที่ต้องทำหน้าที่แพทย์ในการกำหนดสูตรและตัวยาขึ้น เพื่อทำการรักษาความเจ็บไข้ได้ป่วยของคนในยุคนั้น

1.3 วัดในฐานะที่เป็นสถานสงเคราะห์เด็กและคนชรา

เด็กและคนชราได้ชื่อว่าเป็นภาระทางสังคม (Dependency Ratio) ในทางประชากรศาสตร์ เด็กและคนชราได้ชื่อในฐานะที่เป็นภาระทางสังคมตลอดมา เพราะเด็กหมายถึงผู้ที่มีอายุตั้งแต่ 0 - 14 ปี และคนชราหมายถึงผู้ที่มีอายุ 60 ปีขึ้นไป คนทั้งสองวัยนอกจากจะไม่สามารถทำงานได้ตามกฎหมาย ซึ่งเป็นที่มา

ของรายได้แล้ว ยังต้องใช้จ่ายสำหรับค่าอาหารและยาเพื่อให้มีชีวิตรอดเป็น พิเศษอีกด้วย ค่าใช้จ่ายดังกล่าวต้องตกเป็นหน้าที่ของผู้มีรายได้ในครัวเรือน ในอดีตสังคมไทยยังไม่มีสถานที่สำหรับสงเคราะห์เด็กและคนชราทั้งจากภาครัฐ และเอกชนเหมือนในปัจจุบัน ดังนั้น เมื่อมีเด็กและคนชราอยู่ในฐานะที่เป็นภาระ ทางสังคมดังกล่าว จำต้องยกเป็นภาระแก่วัดที่จะต้องดูแล ทั้งนี้เพราะวัดมี อำนาจและโอกาสในด้านสถานที่และอาหารที่จะอุปการะได้อย่างเพียงพอ

1.4 วัดในฐานะที่เป็นศาลสถิตยุติธรรม

ในทางสังคมวิทยาน่าจะพิจารณาได้ว่า สังคมไทยในอดีตได้นำเอา หลักของความสัมพันธ์ทางสายโลหิตมาเป็นตัวหลักในการจัดระเบียบทางสังคม ทั้งนี้เพราะสังคมไทยในอดีต ได้ชื่อว่าเป็นสังคมประเพณีน้ำ ดังนั้นความขัดแย้ง ที่เกิดขึ้นระหว่างสมาชิกในสังคม ไม่ว่าจะเป็นความขัดแย้งระหว่างพี่กับน้อง น้ำ กับหลาน น้องเขยกับพี่เขย พี่เขยกับน้องเมีย และอื่นๆ สิ่งเหล่านี้ มักจะจบลง ด้วยบทบาทของผู้อาวุโสในตระกูล ในฐานะผู้ประนีประนอมในสายเลือดโดยไม่ ต้องอาศัยศาลสถิตยุติธรรม

ในกรณีที่ความขัดแย้งเกิดขึ้นระหว่างคนสองกลุ่มต่างสายเลือด ย่อมเหลือ วิชาของผู้อาวุโสที่จะระงับข้อขัดแย้งได้ ในกรณีเช่นนี้ ทางออกของสังคมไทย ในขณะนั้นคือเจ้าอาวาส หรือหลวงพ่อบุญในวัดนั่นเอง ทั้งนี้เพราะผู้คนในชุมชนมี ความเชื่อว่าพระคือผู้ทรงศีล เป็นธรรมและเป็นกลาง ฉะนั้น เมื่อพระพูดสั่งสอน หรือขอรับรองในเรื่องใด ผู้คนมักจะยินยอมและคล้อยตาม ด้วยเหตุผลดังกล่าว จึง ทำให้วัดไทยในอดีตได้อยู่ในฐานะศาลยุติธรรมด้วยประการหนึ่ง

1.5 วัดในฐานะที่เป็นสถานบริการสวัสดิการชุมชน

คนไทยมีความเชื่อและศรัทธาในพุทธศาสนาจนกลายเป็นบริบทหนึ่ง ของชีวิต ดังที่กล่าวแล้ว ความเชื่อดังกล่าวได้ทำให้คนไทยทำบุญในรูปแบบต่าง ๆ กล่าวคือนอกจากเงินตราที่คนนิยมทำบุญกันโดยทั่วไปแล้ว คนยังนิยมทำบุญ โดยการสร้างวัดและศาสนสถานเพื่ออุทิศให้แก่บรรพชนผู้ล่วงลับไปแล้วอีกด้วย

เช่น ช้อน ถ้วยชาม โต๊ะ เติ้นท์ เก้าอี้ หมอน เสื้อ เจดีย์ กำแพงวัด เส้าโบสถ์ และสิ่งสาธารณูปโภคอื่น ๆ การทำบุญด้วยถาวรวัตถุดังกล่าว เมื่อมาครั้งหลาย ปีเข้า ก็มีปริมาณมากพอที่จะให้สมาชิกในชุมชนได้หยิบยืมไปใช้สอย เมื่อคราวมี งานบุญ งานเทศกาล และพิธีกรรมต่าง ๆ ด้วยเหตุผลที่อ้างถึงในเบื้องต้น จึงเห็น ได้ว่า วัดได้อยู่ในฐานะที่เป็นสถานที่บริการสวัสดิการชุมชนประเภทให้เปล่าในอดีต ซึ่งการให้บริการดังกล่าวได้ตกไปเป็นเรื่องเชิงพาณิชย์ของเอกชนไปอย่างครบถ้วน สมบูรณ์ในปัจจุบัน

2. สาเหตุของการเปลี่ยนแปลงด้านสถานภาพและบทบาทของวัดไทย

นับเนื่องตั้งแต่สังคมไทยต้องปรับตัวให้เข้าสู่ยุคปรับปรุงประเทศเพื่อนำ ประเทศเข้าสู่ยุคแห่งความทันสมัย ประมาณ พ.ศ. 2398 เป็นต้นมา ในช่วงเวลา ดังกล่าวได้มีฝรั่งชาติตะวันตกเข้ามาติดต่อทั้งเรื่องศาสนาและการค้ากับประเทศ ไทยเป็นจำนวนมาก จนทำให้ประเทศไทยต้องลงนามสัญญาเบาริงกับประเทศ อังกฤษในที่สุด หลังจากที่สัญญาฉบับดังกล่าวมีผลบังคับใช้ ยังผลให้สังคมไทย ต้องเปลี่ยนแปลง ทั้งในด้านเศรษฐกิจสังคมและการเมืองตามมามาก

กล่าวเฉพาะในส่วนบทบาทของพระสงฆ์ ที่เคยอยู่ในฐานะที่เป็น อภิสิทธิ์ชน ซึ่งทำหน้าที่ในการอธิบายความเหลื่อมล้ำระหว่างชนชั้นด้วยเหตุ แห่งบุญทำกรรมแต่งก็ได้รับผลกระทบกระเทือนไปด้วย เมื่อไทยเปิดประเทศ เพื่อปรับปรุงเข้าสู่ความทันสมัย ยังผลให้กระแสของวัฒนธรรมจากภายนอก โดยเฉพาะวัฒนธรรมตะวันตกได้สร้างแรงกระแทกให้แก่สังคมไทยอย่างรุนแรง ในทุกสถาบัน ซึ่งในที่นี้จะขอกกล่าวเฉพาะในส่วนของวัดและพระสงฆ์ ซึ่งเป็น ส่วนหนึ่งของสถาบันศาสนาเท่านั้น

2.1 อิทธิพลของทฤษฎีโครงสร้างและการหน้าที่

ทฤษฎีโครงสร้างและการหน้าที่เป็นผลของการศึกษาวิจัยจากโลก ตะวันตกที่มีความเชื่อและข้อสรุปโดยรวมว่า "คนแต่ละคนจะมีศักยภาพอันสูงส่ง

เฉพาะตนและเฉพาะทาง หากคนได้มีโอกาสในการใช้ความสามารถส่วนตนเฉพาะทางที่มีอยู่ในตัวบุคคลแล้ว จะทำให้เกิดผลสัมฤทธิ์สูงสุดในการทำงานนั้น ๆ" อิทธิพลของความคิด ความเชื่อดังกล่าว ได้ถูกนำมาแพร่กระจายในสังคมไทยโดยชนชั้นนำอย่างรวดเร็ว โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ในทางธุรกิจที่หวังจะก่อให้เกิดกำไร (Benefit) สูงสุด และการสูญเสีย (Cost) ต่ำสุด แนวความคิดดังกล่าวไม่ได้ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงเฉพาะในระบบเศรษฐกิจของไทยจากเดิมที่เป็นเศรษฐกิจเพื่อการยังชีพ (Self-Sufficient Economy) ไปสู่เศรษฐกิจเพื่อการตลาด (Marketing Economy) เท่านั้น หากแต่เกิดการเปลี่ยนแปลงในทางสังคมและการเมืองในส่วนอื่นอีกด้วย กล่าวคือวัดที่เคยเป็นสถาบันอนุรักษนิยมของสังคมไทยในอดีต ได้ถูกฉกฉวยจากภาคเอกชนไปประกอบการในเชิงพาณิชย์ เช่นโรงพยาบาลทั้งภาครัฐและเอกชน ศาลยุติธรรมทั้งแพ่งและอาญา สถานศึกษาทั้งภาครัฐ และเอกชนตั้งแต่ระดับประถมศึกษาถึงอุดมศึกษา สถานสงเคราะห์เด็กและคนชราทั้งภาครัฐและเอกชน การให้บริการ โต๊ะ เต้นท์ แก้ว อี๋ ด้วยขามโต๊ะหมุ่บูชา ของเอกชนที่ขึ้นป้ายโฆษณาให้เห็นอยู่ดาษดื่นในขณะนี้

2.2 ภาวะล้าสมัยของพระธรรมวินัย

พระธรรมวินัยจัดได้ว่าเป็นกฎบัตรหรือธรรมนูญของสงฆ์ที่ต้องถือปฏิบัติอย่างเคร่งครัด ตามธรรมเนียมของธรรมิกชนที่เคยปฏิบัติกันมา แต่ครั้งพุทธกาล ความถูกต้อง ความสอดคล้องและกลมกลืนเมื่อครั้งพุทธกาลเห็นที่จะต้องสรุปว่าเหมาะสมแห่งยุคสมัย แต่เมื่อสภาพเศรษฐกิจ สังคม และการเมืองได้เปลี่ยนแปลงไปด้วยตัวแปรใดก็ตาม ได้ส่งผลให้ศาสนาพุทธต้องได้รับผลกระทบตามไปด้วย โดยเฉพาะอย่างยิ่งคือพระสงฆ์ พระสงฆ์เป็นตัวแปรสำคัญในการที่จะทำให้พุทธศาสนาจะมีอันเป็นอยู่หรือเป็นไป เช่นพระธรรมวินัยได้ระบุว่าอันว่าบรรพชิตนั้น พึงละเว้นในสิ่งต้องห้ามดังต่อไปนี้คือ **ห้ามรูปโล่** **ห้ามพรรณด้วยของหอม** **ห้ามสร้างความบันเทิงด้วยการเสพชมการเล่น** **ห้ามฉันทาอาหารในยามวิกาล** **ห้ามนอนบนที่นอนอันนุ่มหนา ฯลฯ**

แต่เมื่อยุคสมัยเปลี่ยนไป ได้มีเทคโนโลยีใหม่เกิดขึ้น ซึ่งไม่ได้ระบุว่าเป็นข้อ
ต้องห้ามสำหรับพระสงฆ์อย่างชัดเจน ทำให้พระสงฆ์ในคราบของคฤหัสถ์ได้
ตีความว่าไม่ผิดพระธรรมวินัยและพึงปฏิบัติได้ เพราะมิได้ระบุในพระธรรมวินัย
เป็นต้น

ยิ่งไปกว่านั้น ความไม่เคร่งครัดในการตรวจสอบคุณสมบัติของผู้ประสงค์
จะบวชเป็นพระภิกษุสงฆ์ของอุปัชฌาย์ การไม่แก้ไขพระธรรมวินัยให้ทันสมัย
จะนำไปสู่การรับผู้เป็นภาระทางสังคมมาเป็นภาระทางศาสนา กล่าวคือผู้สูงอายุ
ที่หมดสภาพทางเศรษฐกิจ มีปัญหาทางครอบครัว ทุพพลภาพ ฯลฯ ยังสามารถ
บวชเป็นภิกษุสงฆ์ได้ในปัจจุบันนี้ บุคคลเหล่านี้มีน้อยนักที่จะมีความคิดเพื่อสร้าง
สรรค์ศาสนา ในทางกลับกัน คิดอยู่ตลอดเวลาว่า ทำอย่างไรตัวเองถึงจะอยู่รอด
ได้ จึงมักจะเห็นบุคคลเหล่านี้ไปตั้งตนเป็นเจ้าสำนักฤาษีชีไพราหมณ์ เกจิอาจารย์
รู้ฟ้ารู้ดิน รู้อำนาจลี้ลับเหนือธรรมชาติ เป็นไปในทำนองผู้อวดอุตริมนุสธรรม
ดังเช่น กรณีของพระยันตระ (นายวินัย ละอองสุวรรณ) พระภาวนาพุทโธ
(นายจำลอง คนชื่อ) เป็นต้น

2.3 ค่านิยมในวัตถุและความทันสมัย

ค่านิยมในวัตถุและความทันสมัยเป็นค่านิยมของคนไทยโดยทั่วไปที่
แสดงออกโดยความอยากจะได้ อยากจะเห็นและอยากจะเป็น ในกรณีที่พระภิกษุ
สงฆ์ไม่ได้รับการคัดเลือกและกลั่นกรอง ควบคุม ดูแล ตรวจสอบและติดตามโดย
อาศัยพระธรรมวินัยอย่างเคร่งครัดตามข้อ 2.2 แล้ว บรรพชิตส่วนใหญ่ก็คือคฤหัสถ์
ที่เอาผ้าเหลืองบังหน้า เพื่อเอาชีวิตรอดไปวัน ๆ เท่านั้นเอง ด้วยอิทธิพลของค่านิยม
ดังกล่าว ได้ทำให้พระภิกษุสงฆ์จำนวนหนึ่งอาศัยช่องว่างและความล้าสมัยของพระ
ธรรมวินัยไปแสวงหาทรัพย์สินศฤงคารอย่างเอาจริงเอาจัง เพื่อสร้างความมั่งคั่งให้
กับตัวเองไม่ยิ่งหย่อนไปกว่าคฤหัสถ์โดยทั่วไป ดังนั้นจึงไม่น่าแปลกใจแต่ประการ
ใดที่มีการก่อตั้งกลุ่ม ลัทธิ สำนัก เสมือนเป็นผู้วิเศษที่อยู่เหนือกฎเกณฑ์ธรรมชาติ
และหลักเหตุผลได้ เพราะสิ่งเหล่านี้จะก่อให้เกิดความเชื่อในเบื้องต้น ความศรัทธา

ในเวลาต่อมา และความหลงมกมายในที่สุด เกจิอาจารย์สมมติทั้งหลาย ดังเช่น พระนิกร พระภวนาพุทธโธ พระยันทระ และที่ยังไม่ปรากฏเป็นชาวถึงได้สามารถสร้างอาณาจักรที่มีมูลค่าเป็นร้อยล้านโดยที่ยังไม่ทราบแน่ชัดเรื่องอสังหาริมทรัพย์ และเงินสดติดตัว

2.4 แรงกระแทกจากกระแสโลกาภิวัตน์

กระแสแห่งโลกาภิวัตน์ที่เกิดขึ้นหลังสงครามเย็นยุติลง ได้ทำให้โลกมีเพียงหนึ่งเดียวในด้านข่าวสารที่ไร้พรมแดน กระแสแห่งโลกาภิวัตน์ได้ถาโถมและสร้างแรงกระแทกให้กับสังคมทุกประเภทอย่างถ้วนทั่ว จะแตกต่างกันตรงที่ความเข้มข้นไม่เท่ากันเท่านั้น กล่าวในเฉพาะสังคมไทย จะพบว่าทุกสถาบันสังคมได้รับแรงกระแทกจากกระแสดังกล่าวไม่ยิ่งหย่อนไปกว่ากัน กล่าวคือสถาบันการเมืองการปกครอง (นักการเมือง) สถาบันเศรษฐกิจ (พ่อค่านักธุรกิจ) สถาบันการศึกษา (ครูอาจารย์) สถาบันครอบครัว (พ่อแม่) และสถาบันศาสนา (พระสงฆ์) ต่างก็ตกอยู่ภายใต้อิทธิพลและการชี้นำของสังคมข่าวสารเสียเป็นส่วนใหญ่

สถาบันที่ต้องกล่าวถึงเป็นพิเศษในที่นี้คือ วัดและ พระสงฆ์ ซึ่งเป็นตัวแปรอันสำคัญที่จะทำให้เกิดอุปถัมภ์ในพุทธศาสนา ดังที่ได้โฆษณากันในสื่อมวลชนประเภทต่าง ๆ ในช่วงเวลาที่ผ่านมา (2530 - 2538) ทั้งนี้เพราะเทคโนโลยีใหม่ ตัวแบบการบริโภคเช่น โทรศัพท์ วิทยุทัศน์ โทรศัพท์มือถือ หนังสือ วิทยุยนต์ ยี่ห้อชั้นนำของโลก เป็นต้น เหล่านี้สามารถเข้าไปกระตุ้นให้พระท่านเกิดกิเลส จึงขาดแม้กระทั่งเวลาทำวัตรและปัจจุเวกขณะ เหตุผลดังกล่าวจึงเป็นอีกประการหนึ่งที่จำเป็นต้องเปลี่ยนแปลงสถานะและบทบาทของวัดไทย

3. ผลกระทบและสืบเนื่องต่อบทบาทของวัดไทยในปัจจุบันและอนาคต

ด้วยสาเหตุอันสำคัญที่ได้กล่าวถึงในข้อ 2 ได้ทำให้วัดไทยในฐานะที่เป็นบริบทหนึ่งของสังคมไทยในอดีต ต้องเปลี่ยนแปลงสภาพไปในทางถดถอย กล่าวคือวัดไทยในอดีตที่เคยอยู่ในฐานะที่เป็นสถาบันเอกประสงค์ ได้เปลี่ยนไป

เป็นพุทธพาณิชย์กันอย่างแพร่หลายในปัจจุบัน ทั้งนี้ด้วยเหตุผลหลายประการ ดังกล่าวแล้ว การเปลี่ยนแปลงนั้น ๆ ก่อให้เกิดผลกระทบสืบเนื่องมากมายหลายประการ เช่น สัมพันธภาพระหว่างวัดกับชุมชนเป็นไปอย่างเหินห่างและเปราะบาง ต่างฝ่ายต่างอยู่ ความสัมพันธ์ตั้งอยู่บนฐานของผลประโยชน์ของกันและกัน พระสงฆ์เรียกริฐินมาสร้างโบสถ์และกำแพง นักลงทุนก็หวังจะขอแบ่งที่ดินวัดไปสร้างโรงแรม อาคารพาณิชย์หรือบ้านจัดสรร บริเวณวัดในเมืองแทบลงทุกที่ จากเดิมลานวัดที่เคยเป็นที่วิ่งเล่น พักผ่อนหย่อนใจของผู้คนในชุมชน ก็จะถูกนำไปใช้สอยเพื่อประโยชน์ในเชิงพาณิชย์ ลักษณะดังกล่าวได้ทำให้พระสงฆ์ไม่สามารถที่จะปฏิบัติวัตรปฏิบัติสำคัญ 3 ประการได้ คือ บิณฑบาต กวาดวัด และปัจเจกชน

บิณฑบาต กวาดวัด ปัจเจกชน เป็นวัตรปฏิบัติที่สำคัญของพระสงฆ์ จากการศึกษาด้วยการสังเกตพบว่า พระสงฆ์ในตัวเมืองโดยเฉพาะพระชั้นผู้ใหญ่ ได้ปฏิบัติน้อยนัก จะมีบ้างก็เป็นเพียงพระ สามเณร ชั้นล่าง ๆ ทั้งนี้น่าจะเนื่องมาจากทั้งปัจจัยภายนอกและปัจจัยภายใน ปัจจัยภายนอกหมายถึง สภาพสังคมเมืองใหม่ที่กำลังเกิดขึ้นและขยายตัวอย่างรวดเร็ว ได้ยังผลให้วิถีชีวิตของคนเปลี่ยนไป ตรงที่การตื่นนอนไม่เป็นเวลา บ้านปิดตลอด จึงหมดโอกาสในการทำบุญตักบาตร ในตอนเช้าเหมือนดังเช่นวิถีชีวิตไทยในอดีต ที่คนส่วนใหญ่เป็นเกษตรกร มีอาชีพทางเกษตรกรรม จากเหตุของปัจจัยภายนอกได้ส่งผลให้พระชั้นผู้ใหญ่ได้หันไปสร้างและสังฆคตอาหารภายในวัดเอง บ้างก็อาศัยโยมอุปฐากเฉพาะราย ซึ่งมักจะเป็นผู้มีฐานะทางเศรษฐกิจในระดับมีอันจะกิน ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลที่ต่อเนื่องและยาวนานมีแนวโน้มที่จะแปรสภาพไปสู่ความสัมพันธ์ที่ไม่พึ่งประสงค์ ขึ้น ดังที่ปรากฏเป็นข่าวทางสื่อมวลชนแขนงต่าง ๆ อยู่หลายกรณี เช่น กรณีนายวินัย ละอองสุวรรณ และนายจำลอง คนชื่อ เป็นต้น ไม่เฉพาะแต่กรณีตัวอย่างที่กล่าวถึงเท่านั้น ผู้เขียนเชื่อว่า มีพระสงฆ์อีกจำนวนไม่น้อยที่ประพฤติดีมิชอบด้วยพระธรรมวินัยอันควรแก่การสละสมณเพศ หากแต่ไม่มีเจ้าทุกข์เข้าร้องเรียนให้ปรากฏเป็นข่าวเท่านั้นเอง

การเปลี่ยนแปลงในศาสนาพุทธในส่วนของวัดและพระสงฆ์ที่ได้สั่งสมมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ไม่เพียงแต่ไม่ปฏิบัติหรือละเลยต่อกิจของสงฆ์เท่านั้น หากยังได้แข่งขันกันสั่งสมและสร้างอาณาจักรที่เป็น “พุทธสมมติ” ขึ้น แข่งขันกันสร้างบารมี บริวาร วิษุมือถือ นักรถเบนซ์ พกอาวุธปืนในยาม ปลุกเสก พระเครื่องวัดถมงคล ห้องนอนติดเครื่องปรับอากาศ มีโทรทัศน์ วิทยุทัศน์ ที่นอน ต้องห้าม ฯลฯ สิ่งเหล่านี้ล้วนแต่เป็นของต้องห้ามแห่งสงฆ์ ตามพระธรรมวินัยทั้งสิ้น เจ้าอาวาสบางรูปและวัดบางวัดได้กำหนดกรอบของสัมพันธภาพของตนให้เป็นวัดประจำตระกูลหรือครอบครัวไปก็มี เพราะพระบางรูปไม่รับนิมนต์จาก สาธารณะ หากแต่จะรับนิมนต์ตามความประสงค์จำเพาะเท่านั้น เช่น ยี่ห่อรถยนต์ ที่มารับ ระยะเวลา คนมีชื่อเสียงในสังคม จำนวนปัจจัยที่ใส่ซอง ฯลฯ ปัจจัยทั้งหมดเหล่านี้ ล้วนแล้วแต่ได้ยังผลให้พุทธศาสนาในส่วนของวัดและพระสงฆ์เสื่อมทราม และ ศรัทธาถดถอยในระดับต่ำสุด เพราะวัดไม่ได้อยู่ในฐานะที่เป็นสถาบันอเนก-ประสงค์ และพระสงฆ์ไม่ได้อยู่ในฐานะที่เป็นผู้นำทางจิตและวิญญาณอีกต่อไป

การกล่าวถึงวัดและพระสงฆ์ในลักษณะที่ฝ่าฝืน ละเลยต่อพระธรรมวินัย และวัตรปฏิบัติเพียงด้านเดียว ทำให้ดูเหมือนผู้เขียนมองโลกในแง่ร้าย เพราะ ถ้าพุทธศาสนามีแต่วัดและพระที่เลวร้ายเพียงกลุ่มเดียว ถึงที่สุดแล้วพุทธศาสนาในสยามประเทศจะต้องมีอันเป็นไปในอนาคตอันใกล้นี้อย่างแน่นอน แต่แนวโน้มและทำที่ดังกล่าว ไม่มีเหตุผลใดที่จะนำมาอธิบายต่อสาธารณชนว่า พุทธศาสนาในส่วนของวัดและพระสงฆ์จะหมดไปจากสังคมไทย นั้นย่อมหมายความว่า วัดและพระสงฆ์ไม่ได้เลวร้ายไปเสียทั้งหมด วัดที่ทรงไว้ซึ่งความเป็นสถาบันอเนก-ประสงค์ก็ยังมีอยู่ เช่น วัดสวนแก้ว ที่เป็นวัดอเนกประสงค์ วัดที่รับรักษา ผู้ติดยาเสพติด วัดที่รับเป็นผู้ดูแลรักษาผู้ป่วยโรคเอดส์ วัดแจ้งที่นครศรีธรรมราช ในฐานะวิทยาลัยสงฆ์ เป็นต้น

กล่าวเฉพาะในส่วนของพระสงฆ์ที่ยังคงไว้ซึ่งสถานภาพของผู้นำทางจิต และวิญญาณ ก็ยังมีอยู่ เช่น ท่านพุทธทาสภิกขุ พระพะยอม กัลยาโณ

พระธรรมปิฎก พระปัญญาบัณฑิต ซึ่งได้รับการยอมรับในระดับนานาชาติว่าเป็นปราชญ์ทางพุทธศาสนา เป็นที่น่าสังเกตว่า พระสงฆ์ที่มีชื่อเสียงข้างต้นจะไม่นำพาข้อแฉะกับโลกีย์ธรรมกิจ หากแต่ได้แสดงบทบาทเป็นผู้นำทางโลกุตรธรรมกิจ พระเหล่านี้นี้ไม่ต้อง“ธรรมทวิ” ในต่างแดนแต่อย่างใด แต่ด้วยพลังแห่งธรรมโฆษะได้ทำให้ชาวต่างชาติได้เข้ามาขอเป็นสาธุศิษย์ถึงธรรมสถานที่มีแต่ธรรมชาตินิยาม กล่าวโดยสรุปได้ว่า ปรัชญาการณที่ไม่พึงประสงค์ที่เกิดขึ้นในส่วนของวัดและพระสงฆ์นั้น ยังไม่มีพลังพอที่จะทำให้พุทธศาสนาล่มสลายไปจากสังคมไทยได้ แต่ก็ควรจะได้ทำการปฏิรูปในส่วนที่ไม่สอดคล้องและไม่สมสมัยอย่างเร่งด่วน

4. แนวโน้มและทางออกของวัดไทยในปัจจุบันและอนาคต

จากสภาพปัญหา สาเหตุ และผลกระทบต่อดังกล่าวและพระสงฆ์เนื่องจากการเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นทำให้ต้องสรุปว่า ปรัชญาการณที่ไม่พึงประสงค์ที่เกิดขึ้นในส่วนของวัดและพระสงฆ์บางส่วนนั้น ยังไม่ถึงระดับเข้มข้นพอที่จะทำให้พุทธศาสนาสูญสลายไปจากสังคมไทย ทั้งนี้เพราะยังพอมีทางออกอยู่ แต่อย่างไรก็ตาม ต่อสภาพปัญหาดังกล่าว ผู้ที่เกี่ยวข้องจะนิ่งนอนใจไม่ได้เป็นอันขาด ด้วยเหตุผลสำคัญอย่างน้อย 2 ประการ คือ ประการแรก คนไทยจะเกิดความรู้สึกสับสน ขาดที่พึ่งทางใจ จะเป็นช่องทางให้สำนักเถื่อน ผู้ที่ตั้งตนเป็นเกจิอาจารย์และอวดอุตริมนุสสรรมหาประโยชน์จากกลุ่มคนที่มีอาการป่วยทางจิต และด้วยทางเศรษฐกิจและสังคมเกิดขึ้นได้ง่าย ประการที่สอง จะทำให้ศาสนาที่เป็นคู่แข่งใช้ความไม่ถูกต้องจากเหตุการณ์ดังกล่าวเป็นเงื่อนไขในการชวนเชื่อ เช่นศาสนาคริสต์ที่เข้ามาแทรกอยู่ในทุกระดับและทุกพื้นที่ทั่วประเทศ เช่นกรณีบางวัดแทรกอยู่ในร่างทรงของพุทธศาสนา สร้างโบสถ์ที่กระจายอยู่ตามชนบท โดยเฉพาะในชุมชนชาวเขาและแหล่งเสื่อมโทรม การให้การศึกษา ศาสนาคริสต์ได้แทรกตัวอยู่ในร่างทรงของโรงเรียน เป็นต้น ดังนั้น ทางออกของปัญหาที่เกิดขึ้นในส่วนของวัดและพระสงฆ์ในพุทธศาสนาที่กล่าวถึงในเบื้องต้น ควรดำเนินการแก้ไขดังนี้

4.1 การแก้ไขพระธรรมวินัย

พระธรรมวินัยถือกำเนิดตั้งแต่ครั้งพุทธกาล และได้มีการปรับแต่งเพิ่มเติมโดยพระคณาจารย์ ซึ่งในที่นี้หมายถึงปราชญ์ในแต่ละยุคสมัยนั้นหลายครั้ง อย่างไรก็ตาม เมื่อกาลเวลาผ่านไปนานปีเข้า พระสงฆ์ก็ค่อยๆ หย่อนความเคร่งครัดในพระธรรมวินัย จนดูเหมือนว่าพระธรรมวินัยไม่มีประสิทธิภาพเพียงพอต่อการควบคุมพฤติกรรมของพระสงฆ์ในสังคมทันสมัยอีกต่อไป เทคโนโลยีในปัจจุบัน เช่น วิทยุมือถือ บัตรเครดิต วีดิทัศน์ เหล่านี้ ไม่ได้กล่าวไว้ในพระธรรมวินัยว่าเป็นสิ่งที่สงฆ์พึงละเว้น พระสงฆ์สมมติจึงถือโอกาสตีความลากเข้าหาตัวเองว่าเป็นสิ่งที่ปฏิบัติได้ โดยอ้างว่าไม่มีในพระธรรมวินัย ดังนี้ เป็นต้น

4.2 จัดตั้งคณะทำงานเพื่อตรวจสอบดูแลความประพฤติของสงฆ์ที่มีกฎหมายรองรับ

ที่จริงแล้วคณะทำงานเพื่อตรวจสอบดูแลควบคุมความประพฤติของสงฆ์ผู้ประพฤติดิฉิพระธรรมวินัยในปัจจุบันก็มีอยู่ แต่ก็เป็นไปตามธรรมเนียมปฏิบัติที่หลอมรวมขึ้นจากเจ้าคณะภาค เจ้าคณะจังหวัด อำเภอ ตำบล ตามลำดับ ซึ่งแต่งตั้งขึ้นตามความเป็นผู้อาวุโสเป็นสำคัญ ทำให้ไม่สามารถล่วงรู้ปัญหาที่ดูเสมือนว่าจะซับซ้อนตามสภาพเศรษฐกิจและสังคมขึ้นทุกวัน ดังนั้น ปัญหาที่เกิดขึ้นในแวดวงของสงฆ์จึงไม่สามารถชี้ชัดตัดสินว่าถูกผิดได้ จำต้องปล่อยให้ปัญหาลึกลายไปตามกระแสของกาลเวลา จนเกิดอาการหมกหมมในที่สุด และจะกลายเป็นความผิดตัวอย่างที่มีฐานะเป็นต้นแบบให้เกิดความผิดครั้งต่อไปไม่รู้จบ ฉะนั้นเพื่อป้องกันไม่ให้ความผิดซ้ำ จึงควรแก่การหาข้อบังคับที่ชัดเจน และมีอำนาจกฎหมายในรูปของคณะ “นิติธรรม” ขึ้น

4.3 การจัดตั้งหน่วยธรรมทูต

บทบาทของพระสงฆ์ในฐานะที่เป็น “ธรรมทูต” ในสายตาของผู้เขียนเห็นว่า มีความอ่อนแอ และตกต่ำ ทั้งปริมาณและวิธีการ กล่าวคือ พระสงฆ์

ผู้มีความรู้ความสามารถในการอธิบาย “ธรรม” แก่คนในสังคมมีน้อย ในบางส่วนของจำนวนที่มี ก็มักใช้วิธีการที่ไม่สอดคล้องกับยุคสมัย ทำให้คนรุ่นใหม่ซึ่งเป็นกลุ่มคนที่มีโอกาสสร้างปัญหาแก่สังคมมากที่สุดนั้น มองเห็นว่าธรรมะเป็นเรื่องน่าเบื่อหน่าย และไม่ได้เป็นส่วนหนึ่งของชีวิต ดังนั้นจะเห็นได้ว่าสัมพันธภาพระหว่างคนไทยกับวัดในปัจจุบันกำลังกลายเป็นเส้นขนานที่มีปลายทางกันคนละขั้ว ดังนั้น เพื่อให้ช่องว่างระหว่างคนกับวัดไทยในปัจจุบันและอนาคตลดลง ผู้เขียนเห็นว่าควรจะค้นหาและจัดตั้งคณะทำงานที่เรียกว่า “ธรรมทูต” ขึ้นเพื่อจะได้นำคำสอนของพุทธศาสนาไปเผยแผ่ ให้มีค่ามีความสำคัญ และมีบทบาทต่อสังคมมากขึ้น แต่ทั้งนี้คณะทำงานดังกล่าวจะต้องมีความรู้ความสามารถในการนำเสนอ จูงใจ และชี้นำเป็นเลิศ จึงจะมีความเป็นไปได้

4.4 มาตรการในการตรวจสอบดูแลการจัดตั้งสำนักธรรมเถื่อน

ในช่วงเวลาที่ผ่านมา การจัดตั้งสำนักธรรมเถื่อนได้เกิดขึ้นอย่างมากมายและอิสระ ทั้งนี้เพราะขาดการตรวจสอบดูแลจากหน่วยงานที่รับผิดชอบ ในปัจจุบันอย่างจริงจัง คือกรมการศาสนาในสังกัดกระทรวงศึกษาธิการ ผู้เขียนไม่สามารถสรุปได้ว่ามีวัดอุประสงค์เป็นประการใดในเบื้องต้น แต่ในท้ายที่สุดได้ตรวจสอบพบว่าสำนักธรรมเถื่อนดังกล่าวได้พาดพิงถึงในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งของพระพุทธศาสนาด้วยเสมอ ซึ่งส่วนใหญ่ได้ส่งผลให้พุทธศาสนาเสื่อมไปด้วย ดังนั้นเพื่อไม่ให้เกิดปัญหาซ้ำอีก ผู้เขียนมีความเห็นว่า หน่วยงานจากภาครัฐที่มีอำนาจตามกฎหมายพึงปฏิบัติหน้าที่ให้มีความรัดกุมและจับใจกว่าอดีตที่ผ่านมา

5. บทสรุป

จากการที่ได้กล่าวถึงวัดในบริบทของสังคมไทยในอดีต ปัจจุบันและอนาคต กล่าวโดยสรุปได้ว่า วัดไทยในอดีตเป็นบริบทหนึ่งของสังคมไทย ในฐานะที่เป็นสถาบันเอกประสงค์ แต่เมื่อสภาพทางเศรษฐกิจ สังคม การเมืองและวัฒนธรรมได้เปลี่ยนแปลงไป เนื่องจากปัจจัยทั้งภายนอกและภายใน ได้ส่งผลให้สถานภาพ

และบทบาทของวัดไทยเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ไม่พึงประสงค์มากขึ้น จนดูเหมือนว่า วัดไทยจะไม่ใช่บริบทหนึ่งของสังคมไทยอีกต่อไปในอนาคต

แต่อย่างไรก็ตาม สภาพการณ์ที่เกิดขึ้นก็ยังพอมีทางออกอยู่ เพราะวัดและพระสงฆ์ที่มีบทบาทในทางสร้างสรรค์สังคมก็ยังมี เพียงแต่ผู้ที่เกี่ยวข้องทั้งทางตรงและทางอ้อม ทั้งจากภาครัฐและเอกชนให้การเอาใจใส่ดูแลให้เข้มแข็งรัดกุมขึ้น สิ่งสำคัญประการหนึ่งคือ จะต้องทำการปฏิรูปกลไกบางส่วนในศาสนจักรที่พิจารณาเห็นว่าหย่อนยาน ล้าสมัย ไม่มีประสิทธิภาพ ในการบังคับใช้อย่างเร่งด่วน น่าจะเป็นทางออกที่จะทำให้วัดซึ่งเคยเป็นบริบทหนึ่งของสังคมไทยในอดีตดำรงไว้ซึ่งความเป็นสถาบันอเนกประสงค์อย่างสง่างามในสังคมไทยต่อไป.